

*Спеціалізованій вченій раді К 70.895.02
у Хмельницькому університеті управління та права
імені Леоніда Юзькова
29013, м. Хмельницький, вул. Героїв Майдану, 8*

ВІДГУК

офіційного опонента – кандидата юридичних наук, доцента

ЧОРНОЇ ЖАННИ ЛЕОНТІЇВНИ

на дисертацію **ГРОМОВОЇ АЛЬОНИ ОЛЕГІВНИ**

на тему **«НЕДІЙСНІСТЬ КРЕДИТНИХ ЗОБОВ'ЯЗАНЬ**

ЗА ЦИВІЛЬНИМ ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ»,

подану на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук
за спеціальністю 12.00.03 – цивільне право та цивільний процес; сімейне
право; міжнародне приватне право

Актуальність теми дослідження. Дисертаційне дослідження Громової Альони Олегівни «Недійсність кредитних зобов'язань за цивільним законодавством України» виконане на актуальну тему. У даний час спостерігається закономірна тенденція серед населення України, щодо покращення рівня життя. Щоб задовольнити особисті потреби фізичних осіб велика роль відводиться інструментам кредитування. Так, відповідно до Закону України «Про внесення змін до деяких законів України щодо захисту споживачів при врегулюванні простроченої заборгованості» від 19.03. 2021 р., у ч.4 ст.3 Закону України «Про споживче кредитування» від 15.11. 2016 р. передбачено норму, яка буде введена в дію з 14.07. 2021 р. про можливість отримання кредитів за договорами, загальний розмір кредиту за якими не перевищує розміру однієї мінімальної заробітної плати, встановленої на день укладення кредитного договору.

Отже, зазначені зміни свідчать про те, що на даний час значно розширюється договірна практика укладення кредитних договорів, а це, у свою чергу, потребує вдосконалення чинного законодавства у зазначеній галузі.

Для регулювання діяльності учасників кредитних правовідносин необхідним є також глибоке теоретичне осмислення проблем недійсності кредитних договорів, які до сьогоднішнього часу залишаються дискусійними. Крім цього, Цивільний кодекс України (далі – ЦК України) містить колізії правових норм, які у свою чергу негативно впливають на стабільність правозастосовної практики у сфері недійсності кредитних договорів і потребують відповідного аналізу.

Дисертація підготовлена згідно з планом науково-дослідної роботи кафедри цивільного права Національного університету «Одеська юридична академія» «Методологічні засади вдосконалення цивільного законодавства» на 2011-2015 роки, яка є складовою плану науково-дослідної роботи Національного університету «Одеська юридична академія» «Теоретичні та практичні проблеми забезпечення сталого розвитку української державності та права» на 2011-2015 роки (державний реєстраційний номер 0110U000671), а також «Цивілістичний вимір інтеграційного розвитку України» на 2016-2020 роки як складової плану науково-дослідної роботи Національного університету «Одеська юридична академія» «Стратегія інтеграційного розвитку України: правовий та культурний вимір» на 2016-2020 роки (державний реєстраційний номер 0116U001842).

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації. Результати дисертаційної роботи Громової Альони Олегівни «Недійсність кредитних зобов'язань за цивільним законодавством України» видаються достатньо обґрунтованими, оскільки автором опрацьовано численну кількість літературних джерел та нормативно-правових актів (загалом – 291 найменування), присвячених аналізованим проблемам. При цьому авторка висвітлила ті чи інші позиції вчених, проаналізувала ступінь їхньої аргументованості та виклала свої пропозиції щодо поглядів цих дослідників та ступеню досконалості чинного законодавства.

Зокрема, теоретичною основою дослідження слугували наукові праці українських і зарубіжних вчених із загальнотеоретичної юриспруденції, історії права, римського права, цивільного права, інших галузей права.

Нормативну основу дослідження становлять Конституція України, Цивільний кодекс України, інші нормативно-правові акти України і деяких зарубіжних держав.

Емпіричну базу дисертаційного дослідження становлять рішення місцевих, апеляційних судів, розміщених в Єдиному державному реєстрі судових рішень, ухвали та постанови Верховного Суду України та Верховного Суду (2010-2020 рр.).

Дисертація базується на достатній для дослідження такого рівня методологічній базі, а саме використанні загальнонаукових та спеціальних методів наукового дослідження. На увагу заслуговує застосування логіко-юридичного методу, який дозволив проаналізувати зміст норм чинного законодавства України, що закріплюють порядок та правові наслідки визнання кредитних зобов'язань недійсними, виявити недоліки цивільно-правової регламентації недійсності кредитних зобов'язань. За допомогою методу теоретико-правового моделювання сформульовано пропозиції про вдосконалення цивільного законодавства у сфері недійсності кредитних зобов'язань. З метою з'ясування співвідношення недійсних кредитних зобов'язань із суміжними правовими категоріями використано порівняльно-правовий метод. Для наукового аналізу різних доктринальних підходів до досліджуваних понять та формування власних дефініцій важливе місце у дисертації посідає застосування догматичного методу. Становлення та розвиток законодавства щодо недійсності кредитних зобов'язань за цивільним законодавством України було розглянуто за допомогою історико-правового методу. При визначенні підстав та порядку визнання кредитних зобов'язань недійсними було застосовано системно-структурний метод.

Комплексне використання різноманітних методів наукового дослідження дозволило дисертантці, для досягнення поставленої мети, виконати такі

завдання: розглянути розвиток законодавства про недійсність зобов'язань за цивільним законодавством України; проаналізувати огляд літератури за темою дисертаційного дослідження; сформулювати поняття кредитного зобов'язання; охарактеризувати правову природу кредитного договору, з'ясувати місце кредитних зобов'язань у системі цивільно-правових зобов'язань; визначити кредитний договір як виключну підставу виникнення кредитних зобов'язань; здійснити класифікацію підстав визнання кредитних зобов'язань недійсними та надати їх поняття; охарактеризувати порядок визнання кредитних зобов'язань недійсними за цивільним законодавством України; розглянути правові наслідки недійсності кредитних зобов'язань; визначити реституцію як наслідок недійсності кредитних зобов'язань; розглянути особливості відшкодування шкоди при визнанні кредитного зобов'язання недійсним; сформулювати теоретично обґрунтовані пропозиції щодо вдосконалення чинного законодавства у сфері недійсності кредитних зобов'язань за цивільним законодавством України.

Об'єкт та предмет дослідження (с. 24 дис., с. 5 автореф.) визначено відповідно до вимог, які ставляться МОН України до дисертаційних робіт на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук, та дозволяють досягти мети дослідження, що полягає у комплексному аналізі теоретичних і практичних проблем недійсності кредитних зобов'язань за цивільним законодавством України.

Структура дисертації обумовлена метою та предметом дослідження. Дисертація складається зі вступу, чотирьох розділів, які містять вісім підрозділів, висновків, списку використаних джерел, додатків. Логічно структуровано зміст розділів роботи, в яких відображено : поняття, правову природу та місце кредитних зобов'язань в системі цивільно-правових зобов'язань, підстави та порядок визнання кредитних зобов'язань недійсними, правові наслідки недійсності кредитних зобов'язань.

Слід відзначити, що основні положення та пропозиції дисертаційного дослідження викладені у 14 публікаціях, у тому числі 4 наукових статтях у

фахових виданнях України, 1 науковій статті, опублікованій у закордонному періодичному виданні та 1 науковій статті у вітчизняному періодичному виданні, а також у 8 тезах доповідей на науково-практичних конференціях.

Наукова новизна результатів дослідження полягає у тому, що дисертація є першим у вітчизняній науці цивільного права спеціальним комплексним дослідженням недійсних кредитних зобов'язань за цивільним законодавством України.

Заслуговує на увагу авторське визначення поняття «недійсність кредитного зобов'язання», під яким слід розуміти невідповідність кредитного договору вимогам чинного законодавства та який не створює правових наслідків у силу дефектів у структурі, крім наслідків, пов'язаних із його недійсністю (с.26 дис., с.4 автореф.).

Позитивної оцінки заслуговує висновок, що плата за кредитним зобов'язанням та кредитом є поняттями тотожними. Позичальник зобов'язаний сплатити кредитору плату за отримані грошові кошти (кредит), передані у його розпорядження, у будь-якому випадку, незалежно від фінансових результатів своєї діяльності тощо, оскільки він самостійно вирішує, яким чином використати отримані грошові кошти (кредит) і чи використовувати їх (його) загалом (с.26, 102 дис., с.4 автореф.)

На підставі проведеного аналізу поняття та правової природи кредитних зобов'язань, досить переконливим є висновок дисертантки, що поняття «кредит» використовується: 1) для визначення договірних зобов'язань за кредитним договором і зобов'язань комерційного кредиту; 2) для визначення об'єкта кредитного договору, яким є сума коштів, яку банк або інша фінансова установа (кредитодавець) має надати позичальнику, а останній повернути кредитодавцеві; 3) для зазначення предмета зобов'язання комерційного кредиту (с.79 дис., с.13 автореф.).

Окремо слід відзначити авторський підхід до визначення кредитного зобов'язання – як відносного правовідношення, в якому, згідно з укладеним договором, кредитор зобов'язується надати позичальнику кредит у грошовій

формі на визначених у договорі умовах, а позичальник зобов'язується повернути отриманий кредит і сплатити відсотки на нього (с.82 дис.).

Слушним є висновок авторки, що на практиці повернення кредиту досягається шляхом застосування таких видів забезпечення виконання кредитних зобов'язань, як: застава, порука і банківська гарантія. У той же час світова спільнота, в тому числі ряд Європейських країн, використовують, крім застави, також інший та більш ефективний вид забезпечення – довірчу власність (фідуціарний заклад). Слід зазначити, що такий вид забезпечення виконання зобов'язання був відомий ще римському праву як один із різновидів застави (с.86, 87 дис.).

Досить переконливим видається висновок дисертантки про доцільність визнання електронних грошових коштів як нового виду готівки кредитних коштів у кредитних зобов'язаннях, оскільки електронні гроші є унікальним економічним і правовим феноменом, і за економічною сутністю вони є своєрідною третьою формою грошей, так як значно відрізняються як від готівкових, так і безготівкових коштів (с.26, с. 99, с.118 дис., с.4 автореф.).

Обґрунтованою вважаємо позицію здобувачки, що кредитний договір – це договір, який породжує зобов'язання кредитної установи щодо надання грошових коштів на зворотній та оплатній основі позичальникові. Саме в цьому випадку, з договору як правочину, виникає зобов'язальне правовідношення, в межах якого і відбувається виконання кредитного договору (с. 102 дис.).

Слушним є висновок дисертантки, що договір застави є нікчемним, у випадку недотримання вимог щодо форми договору та його нотаріального посвідчення, із застосуванням наслідків, передбачених законодавством України (с.127 дис., с. 4 автореф.).

На підтримку заслуговує позиція авторки, що реституційне охоронне правовідношення (реституційне зобов'язання) – правовий зв'язок, який виникає між сторонами щодо недійсного кредитного правочину, змістом якого є охоронне право на реституцію і охоронний обов'язок з відновлення

майнового стану сторін кредитного правочину шляхом повернення отриманого за правочином (с.196 дис.).

У дисертації правильно звертається увага на недоцільність обмеження розміру збитків реальними збитками, при визнанні кредитного договору недійсним, у зв'язку з чим пропонується стягувати з винної сторони як реальні збитки, так і упушену вигоду, що буде відповідати принципу відшкодування збитків у повному обсязі (с.204 дис., с.4 автореф.).

Можна погодитись із висновком здобувачки, що норми, які застосовуються кредитором за кредитними зобов'язаннями з метою відновлення або визнання порушених або оспорюваних прав, що виникли з кредитних зобов'язань, а також з метою запобігання порушенню при наявності загрози порушення права, формують субінститут захисту прав кредитора за кредитними зобов'язаннями, що є складовим елементом інституту захисту цивільних прав (с.214 дис., с.14 автореф.).

Переконливим вбачається висновок авторки стосовно того, що з метою уникнення неоднозначного розуміння термінів «проценти» та «відсотки», усунення розбіжностей у судовій практиці і правовій доктрині, слід внести відповідні зміни до ЦК України та *замінити термін «проценти» на єдиний термін «відсотки»* (с.102, 215 дис., с.15 автореф.).

Дискусійні положення та зауваження до змісту дисертації. Позитивно оцінюючи, в цілому, дисертаційне дослідження Громової Альони Олегівни на тему: «Недійсність кредитних зобов'язань за цивільним законодавством України», варто зазначити, що деякі його положення, як і будь-якої іншої дисертаційної роботи, є спірними і надають підґрунтя для подальшої наукової дискусії або потребують додаткової аргументації під час публічного захисту дисертації.

1) На стор. 26 дисертації запропоновано доповнити перелік підстав недійсності кредитних зобов'язань, які передбачені у ст. 215 ЦК України, такими підставами як: а) недотримання банком вимог щодо переддоговірної

роботи з позичальником; б) невідповідність змісту договору чинному в Україні законодавству.

Відповідно до ч.1 ст.ст.215 ЦК України підставою недійсності правочину є недодержання в момент вчинення правочину стороною (сторонами) вимог, які встановлені частинами першою - третьою, п'ятою та шостою статті 203 цього Кодексу. Відповідно до ч.1 ст.203 ЦК України зміст правочину не може суперечити цьому Кодексу, іншим актам цивільного законодавства, а також інтересам держави і суспільства, його моральним засадам. У зв'язку з цим, на мою думку, немає необхідності, додатково, у ст.215 ЦК України, в якості підстави недійсності кредитних зобов'язань, виділяти таку підставу, як «невідповідність змісту договору чинному в Україні законодавству».

2) На с. 119 та 213 дисертації здобувачкою запропоновано усі умови кредитного договору, залежно від їх впливу на формування змісту кредитного зобов'язання, класифікувати на: 1) *істотні* (сума кредиту, строк (строки) і порядок його надання позичальнику, строк (строки) і порядок повернення отриманого кредиту, розмір і порядок сплати кредитору відсотків за користування кредитом); 2) *неістотні* (відсоткові ставки по кредитах і вкладах (депозитах), вартість банківських послуг і терміни їх виконання, в тому числі терміни обробки платіжних документів, майнова відповідальність сторін за порушення договору, включаючи відповідальність за порушення зобов'язань за строками здійснення платежів, а також порядок його розірвання тощо.

На мою думку, *неістотні* умови кредитного договору доречно було би поділити на *звичайні, типові і випадкові*. Під час публічного захисту здобувачці слід зупинитися на додатковому висвітленні досліджуваної проблематики.

3) Авторкою у п.8 новизни зазначається про те, що *уперше* запропоновано доповнити ЦК України статтею 1056-2 «Дострокове погашення кредиту з ініціативи позичальника», де встановити підстави та

умови для дострокового погашення кредиту з ініціативи позичальника, а також порядок нарахування відсотків.

Водночас здобувачка не вказує на сутність таких змін, що потребує відповідного уточнення.

4) Досліджуючи поняття кредитного договору, дисертантка, з метою удосконалення та оптимізації законодавчого регулювання кредитного договору, пропонує внести зміни та доповнення до частини першої статті 1054 ЦК України і викласти її в такій редакції:

«1. За кредитним договором банк або інша фінансова установа (кредитодавець)» зобов'язується надати грошові кошти (кредит) у тимчасове користування позичальникові у розмірі та на умовах, встановлених договором, а позичальник зобов'язується повернути кредит та відсотки» (с. 213 дис.)

У даному випадку, на мою думку, слід розрізняти правовий режим готівкових та безготівкових грошей як предмета кредитного договору. Так, якщо кредит передається позичальникові готівкою, то разом з коштами кредитодавець передає *право власності* на них, а на кошти, отримані безготівковим шляхом, у позичальника виникає лише право вимоги зобов'язального характеру (за договором банківського рахунка, який обслуговує виконання зобов'язань за кредитним договором).

5) У дисертації містяться законодавчі пропозиції щодо вдосконалення правового регулювання кредитного договору, в тому числі про внесення змін до ЦК України. На мою думку, дослідження набуло би додаткової цінності, якби такі зміни були оформлені у законопроект із пояснювальною запискою та обґрунтуванням механізму їх впровадження.

Слід зазначити, що викладені зауваження переважно мають дискусійний характер і тому суттєво не впливають на позитивну оцінку дисертаційної роботи. Вони викликані інтересом до цього дослідження, новизною та актуальністю питань, що розкриваються авторкою.

Висновок щодо рецензованого дослідження. Зміст автореферату дисертаційного дослідження Громової Альони Олегівни на тему : «Недійсність кредитних зобов'язань за цивільним законодавством України» відображає основні положення дисертації, її структуру та отримані результати. Дисертаційна робота є самостійним комплексним дослідженням, яке містить нові науково обґрунтовані результати, пропозиції до вдосконалення законодавства, які в сукупності розв'язують конкретне наукове завдання, що має суттєве значення для науки цивільного права, а його авторка – Громова Альона Олегівна, згідно з п.9, 11 Порядку присудження наукових ступенів, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 24 липня 2013 р. №567, заслуговує на присудження наукового ступеня кандидата юридичних наук зі спеціальності 12.00.03 – цивільне право та цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право.

Офіційний опонент:

кандидат юридичних наук,

доцент кафедри цивільного права та процесу

Хмельницького університету управління та права

імені Леоніда Юзькова

Ж.Л. Чорна

Підпис Ж.Л. Черної

«ЗАСВІДЧУЮ»

вчений секретар вченої ради

ХУУП імені Леоніда Юзькова

С.В. Лозінська